

Ηλεκτρονικό περιοδικό της
Ιεράς Μητροπόλεως
Κυρηνείας

ΕΛΕΝΗ ΛΙΝΤΖΑΡΟΠΟΥΛΟΥ

ΕΛΕΝΗ ΛΑΔΙΑ:

50 ΧΡΟΝΙΑ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗΣ ΕΥΚΑΡΠΙΑΣ

ΤΕΥΧΟΣ 13-14

2022-2023

Ελένη Λιντζαροπούλου*

ΕΛΕΝΗ ΛΑΔΙΑ:

50 ΧΡΟΝΙΑ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗΣ ΕΥΚΑΡΠΙΑΣ

Abstract: The award-winning novelist Eleni Ladia, a graduate of University of Athens in both Archeology and Theology, is distinguished for the philosophical depth and poetical quality of her work. The linguistic and thematic quality and the richness of her works appeal equally to the seasoned literary critic and the ordinary reader, allowing their immersion into the rich in content subtlety of her prose. Her language, full of ideas and dominated by metaphysical longing is an appropriate ground for theological and religious inquiries and reflections. God is omnipresent in Ladia's work, even when she does not refer to Him. Her inspiration speaks of God, converses with Him, creates her own Gods and divine creatures, and ultimately defends the right to faith, infidelity, or doubt with the same powerful strength, but more than anything, defends the right to seek. Besides, in her works humans "take part in the Divine actions", sometimes experiencing imaginary Epiphanies and, other times, perceive the world as Creation, thus becoming participants in a sacred reality. In their attempt to shape a personal identity as well as their own worldview, they sometimes sense the creation of God, that seems to seek Him, while on occasion they may also deny Him and fight with Him, with a desperate desire to conquer their freedom. In Ladia's books, the scholar and the ordinary reader will come face to face with human nature, full of anxiety and doubt, faith and hope. Both sides of the same coin reveal God, either as His creations or His creators. This is a God who is oftentimes very different from Jesus, reflecting on His face all the anxieties of the human spirit over the centuries.

Keywords: Eleni Ladia; God; Human; Religion; Symbols; Freedom; Faith.

A. Εισαγωγή

Η Ελένη, μοναχοπαίδι του Γεωργίου Λαδιά από το Μεσενικόλα των Αγράφων και της Ευδοξίας, το γένος Δούκα, από την Βλάστη Κοζάνης, γεννήθηκε στην Αθήνα το 1945.¹ Ασχολείται από την νεαρή ηλικία αποκλειστικά με την συγγραφή και

---

* Ποιήτρια και θεολόγος, Υποψήφια διδάκτωρ του Τμήματος Κοινωνικής Θεολογίας και Θρησκευολογίας ΕΚΠΑ.

επισήμως μετρά στα γράμματα φέτος πενήντα χρόνια, από το 1973 που δημοσιεύθηκαν τα πρώτα της κείμενα, οι *Παραστάσεις κρατήρος*.² Τρία χρόνια νωρίτερα, το 1970, αποφοιτά από το Αρχαιολογικό Τμήμα της Φιλοσοφικής Σχολής του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών.

Από την πρώτη στιγμή της συγγραφικής της πορείας προκαλεί ιδιαίτερη αίσθηση, όπως φανερώνει το πλήθος των κριτικών που έχουν γραφτεί για το έργο της από έγκριτους μελετητές και ομότεχνούς της, ελάχιστο τμήμα των οποίων συλλέξαμε και παρουσιάσαμε στην μεταπτυχιακή μας διατριβή υπό τον τίτλο: *Θεολογικά ζητήματα στην πεζογραφία της Ελένης Λαδιά*, στην ενότητα «Με τα λόγια των άλλων», την οποία εκπονήσαμε με την επίβλεψη της διδάσκουσας Σπυριδούλας Αθανασοπούλου-Κυπρίου.³ Διαχρονικά από όλους τονίζεται η μυθοπλαστική της δύναμη και ευρηματικότητα, καθώς και ο πλούτος και η αξία της γλώσσας της. Η πεζογραφία της αφήνει χνάρια στην ψυχή και τον νου του αναγνώστη, τον συγκλονίζει, συχνά χαμηλοφώνως, ενώ ο λόγος της διατηρεί στο ακέραιο την αισιοδοξία του εφήβου, ο οποίος πιστεύει ότι μπορεί να αλλάξει τον κόσμο, καθώς και το ίδιο του πνευματικού ανθρώπου, ο οποίος συμμερίζεται το πένθος της ανθρώπινης πραγματικότητας.

Η Ελένη Λαδιά διακρίνεται για την φιλοσοφική συμπύκνωση και την ποιητικότητα του έργου της. Η γλωσσική και θεματική ποιότητα και ο πλούτος της γραφής της αποτελούν μόνον ορισμένες από τις αιτίες που ωθούν τον αναγνώστη, από τον ασκημένο κριτικό ως τον απλό φίλο της γνώσης, να καταδυθεί στα υψηλά νοήματα της πεζογραφίας της. Λόγος μεστός, πλήρης ιδεών, με κυρίαρχες τις μεταφυσικές αγωνίες, αποτελεί πρόσφορο έδαφος για θεολογικές και θρησκευολογικές αναζητήσεις και προβληματισμούς.

Ο Θεός είναι πανταχού παρών στο έργο της Ελένης Λαδιά, ακόμη και όταν δεν αναφέρεται σε Αυτόν. Η συγγραφική της έμπνευση μιλά για τον Θεό, συνδιαλέγεται μαζί Του, δημιουργεί άλλους δικούς της Θεούς και θεϊκά πλάσματα και βεβαίως υπερασπίζεται το δικαίωμα στην πίστη, την απιστία ή την αμφιβολία με την ίδια ισχυρή δύναμη, κυρίως όμως, υπερασπίζεται το δικαίωμα στην αναζήτηση.

¹ Ελένη Λαδιά, «Βιογραφικό», στο: <https://eleniladia.gr/biografiko/> [πρόσβ.: 31 Αυγ. 2023].

² Ελένη Λαδιά, *Παραστάσεις κρατήρος*, Αθήνα 1973.

³ Ελένη Λιντζαροπούλου, «Με τα λόγια των άλλων», *Θεολογικά ζητήματα στην πεζογραφία της Ελένης Λαδιά*, ΕΑΠ, 2018, σ. 4-22, στο: <https://apothesis.eap.gr/archive/item/95913> [πρόσβ.: 26 Ιουλ. 2023].

Ο μελετητής και ο αναγνώστης, θα συναντήσει ανάμεσα στις γραμμές της άλλες φορές τον εαυτό του και άλλες τον πλησίον αυτού άνθρωπο, τον γεμάτο αγωνίες και αμφισβητήσεις, τον γεμάτο πίστη και ελπίδα. Όψεις και οι δύο του ίδιου νομίσματος, στέκουν αντίκρυ με τον Θεό, τότε δημιουργήματά Του και τότε δημιουργοί Του. Έναν Θεό βεβαίως που συχνά απέχει πολύ από τον Χριστιανικό και αντανακλά στο πρόσωπό Του όλες τις αγωνίες του ανθρώπινου πνεύματος, εις τους αιώνες των αιώνων.

B. Πενήντα χρόνια άοκνης δημιουργίας

Ο λόγος της Ελένη Λαδιά διαποτίζεται σε βάθος από την αγάπη της για την Ελλάδα, την ελληνική γλώσσα και την ελληνική αρχαιότητα, αλλά και από τις γνώσεις που της έχουν προσφέρει τόσο οι σπουδές της, όσο και η προσωπική μελέτη και ο αδιάκοπός της μόχθος· ωστόσο, κινητήριος δύναμή της είναι πάντα η έμπνευση. Η συγγραφική παραγωγή της δεν αποτελείται μόνον από πεζογραφικά κείμενα, αλλά και από διηγήματα, μυθιστορήματα, μελέτες και νουβέλες.

Ο αναγνώστης μπορεί να αναζητήσει δύο μεγάλης αξίας και δύναμης ποιητικές συνθέσεις με τους τίτλους: *Φάθι Ζαρατούστρα*, η οποία κυκλοφόρησε το 1976 από τις Εκδόσεις Κριτικών Φύλλων και *Δισχιλιετής Μονόλογος*, η οποία κυκλοφόρησε το 1978 από τις Εκδόσεις Γεωργίου Λαδιά. Επίσης το έργο της κοσμούν πλήθος αρχαιογνωστικών κειμένων όπου ο μελετητής θα ανακαλύψει μια ρωμαλέα ελληνική καρδιά που φτάνει ως την ρίζα της μυθολογίας, της ποίησης και της φιλοσοφίας, με σπουδαία γραπτά που αγγίζουν πολλαπλά ζητήματα της ελληνικής παιδείας και γνώσης... Τί να πρωτοαλιευθεί από την διαρκή αγωνία αυτού του γενναιόδωρου νου.⁴

Δεν μπορούμε ωστόσο να παραλείψουμε τις κλασικές πλέον και σπουδαίες μεταφράσεις της τις οποίες εκπόνησε σε συνεργασία με τον φίλο της εκλεκτό ποιητή Δ. Π. Παπαδίτσα των *Ορφικών* και των *Ομηρικών Ύμνων* αλλά και της *Νέκυια*, της λ' ραψωδίας της Οδύσσειας. Ενέσκηψαν εκεί στα βάθη της ιστορίας και του πολιτισμού μας με σπονδές στην λέξη και στην αρχετυπική ακρίβειά της, υπηρετώντας με δέος και συνέπεια και τον ρυθμό του λόγου και την εκφορά του.

---

⁴ «Ελένη Λαδιά», στην βάση Βιβλιονet, στο: <https://rb.gy/hd8en8> [πρόσβ.: 30 Ιουλ. 2023].

Σημαντική είναι η σχέση της συγγραφέως με την Αίγυπτο και τους Κόπτες Χριστιανούς, σχέση η οποία έχει οδηγήσει σε ένα σύνολο λογοτεχνικών, ταξιδιωτικών και θεολογικών κειμένων. Ανάμεσά τους η μετάφραση, σε συνεργασία με τον τότε Κόπτη ιερομόναχο Πόλα άμπα Μπισόι και νυν Επίσκοπο Ελλάδος Παύλο, του έργου του Πατριάρχη των Κοπτών Σενούντα Γ', *Η φύση του Χριστού*, το οποίο κυκλοφόρησε από τις εκδόσεις Αρμός το 1996.

Επίσης της οφείλουμε και μια εξαιρετική μετάφραση του Υπογείου, *Σημειώσεις από το Υπόγειο*, του Φιόντορ Ντοστογιέφσκι, με την συνεργασία της Τατιάνας Ντίκο, εκδόσεις Αρμός το 2003, ενώ τελευταίος μεταφραστικός της άθλος —έτσι θα μπορούσα να τον ονομάσω— εκατό χρόνια μετά την κυκλοφορία του έργου, είναι η σπουδαιότατη μετάφραση σε συνεργασία με την γερμανομαθή Ιωάννα Παπαϊωάννου του εμβληματικού βιβλίου *Το Ιερόν* του Ρούντολφ Όττο, που επίσης κυκλοφορεί από τις εκδόσεις Αρμός το 2019. Μεγάλη προσφορά για τις θρησκευολογικές μελέτες στην γλώσσα μας.⁵

Η αναγνώριση και οι βραβεύσεις της Ελένης Λαδιά, η οποία τιμήθηκε: με Κρατικό Βραβείο (1981), Βραβείο Ουράνη της Ακαδημίας Αθηνών (1991) και επίσης με Κρατικό Βραβείο (2007), αλλά και οι ενθουσιώδεις κριτικές, ενισχύουν την άποψή μας, ότι είναι η σημαντικότερη εν ζωή Ελληνίδα πεζογράφος. Όπως είναι προφανές λοιπόν, ένα έργο τέτοιου εύρους και σημασίας απλώς θα το αγγίξουμε εδώ. Εξάλλου, δεν θα επαρκούσε μία και μόνη μελέτη για να συμπεριλάβει τόσον πολυετή μόχθο, τόση δουλειά και, βεβαίως, τόσο ταλέντο. Για τον λόγο αυτό, θα αρκεστούμε, προς το παρόν, στην παρουσίαση μερικών ζητημάτων που αποτελούν αφορμές διαλόγου θεολογίας και λογοτεχνίας στο έργο της Ελένης Λαδιά.⁶

Γ. Ο Θεός στο έργο της Ελένης Λαδιά

Το Θείο και η έννοια του Θεού απασχολούν την Ελένη Λαδιά από τα πρώτα χρόνια της δημιουργικής της πορείας. Αρκεί να δει κανείς τα περιεχόμενα στην πρώτη

⁵ Ελένη Λιντζαροπούλου, *Η Φέγγουσα κόρη. Κείμενα και μελετήματα για το έργο της Ελένης Λαδιά*, Αρμός, Αθήνα 2020, σ. 36.

⁶ Σημείωση: Αιτία που μας αντάμωσε με τον άοκνο νου της αποτέλεσε η καθηγήτρια της Συγκριτικής Θρησκευτικής Λογοτεχνίας Κίρκη Κεφαλέα την οποία και ευχαριστούμε ελπίζοντας, συν Θεώ, σύντομα να ευοδωθεί η προσπάθεια συγγραφής της διδακτορικής μας διατριβής την οποία επιβλέπει με υπομονή.

συλλογή της: *Παραστάσεις Κρατήρος*.⁷ Παραθέτουμε ενδεικτικά ορισμένους τίτλους διηγημάτων: «Η Κυριακή της ανακωχής», «Η κατακόμβη της αγίας ευσπλαχνίας», «Οι τεσσαράκοντα μάρτυρες» κ.α. Το ενδιαφέρον και οι γνώσεις της ενισχύονται όχι μόνο από ίδιες μελέτες, προβληματισμούς και αναζητήσεις, αλλά και από επιστημονικές γνώσεις οι οποίες διαποτίζουν έντονα το έργο της. Το 2002 μάλιστα αποφοιτά και από το Θεολογικό Τμήμα της Θεολογικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών,⁸ πράγμα που, όπως φαίνεται, συμβάλλει στον εμπλουτισμό και την λίπανση της γραφής της με θέματα και από αυτό το επιστημονικό αντικείμενο.

Ο Θεός αντανακλά στο λογοτεχνικό πρόσωπό Του την τραγικότητα του ανθρώπινου προσώπου, την εναγώνια αναζήτηση, την αντίσταση στην μοίρα, την αμφισβήτηση ή την υποταγή στο πεπρωμένο. Η βαθύτερη συνείδηση της Πτώσης, ενός αποχωρισμού οντολογικού, διατρέχει σχεδόν το σύνολο του έργου της Ελένης Λαδιά. Πολλές φορές Θεός και θάνατος γίνονται συνώνυμες δυνάμεις, καθώς ο άνθρωπος, τυραννισμένος, κατατρύχεται από τον Δημιουργό του. Άλλοτε πάλι είναι εκδηλώσεις του Ιερού, οι οποίες βοηθούν να αντιληφθούμε την ύπαρξή Του ως «το εντελώς άλλο», το οποίο μπορεί να εμφανίζεται σε πραγματικότητες του κόσμου μας.⁹ Όταν στις σελίδες της Ζη ο χριστιανικός Θεός, τότε αυτό γίνεται, κυρίως, μέσα από την Αγάπη. Ήρωες ζυμωμένοι με αυτό το «υλικό», προσφέρονται θυσία στον συνάνθρωπο και αναλίσκονται στην αιώνια μάχη ενάντια στο κακό.

Τα σημεία και τα σύμβολα που χρησιμοποιεί έχουν, ως σχήματα του λόγου, εκείνες τις διαστάσεις που τους προσδιορίζει ο Πωλ Ρικαίρ: Την «Κοσμική», δια της οποίας υφαίνεται η σχέση με το Ιερό, την «Ονειρική», μέσω της οποίας διαφαίνονται οι λειτουργίες της ανθρώπινης ψυχής και την «Ποιητική», η οποία αποτελεί τρόπο έκφρασης της οντολογικής πραγματικότητας.¹⁰

Ας γνωρίσουμε τον συγκλονιστικό «Σχιζοφρενικό Θεό», το ομότιτλο διήγημα της συλλογής *Ο Μαύρος Ερμής* του 2005¹¹ που αποτελείται από αφηγηματικές παραγράφους, διηγήσεις ενός αγαπημένου πλάσματος, ενός δημιουργήματος, οι οποίες διακόπτονται από κείμενα άφατης ποιητικής οδύνης και απόγνωσης, σχεδόν ψαλμικά. Μένει ο αναγνώστης σχεδόν σε στάση προσευχής. Τα κείμενα έχουν

⁷ Ελένη Λαδιά, *Ο Μαύρος Ερμής*, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα, 2005, σ. 13-123.

⁸ Ελένη Λαδιά, *Βιογραφικό*, στο: <https://eleniladia.gr/biografiko/> [πρόσβ.: 30 Ιουλ. 2023].

⁹ Mircea Eliade, *Το Ιερό και το Βέβηλο*, μτφρ.: Ν. Δεληβοριά, Αρσενίδης, Αθήνα 2002, σ. 11.

¹⁰ Πωλ Ρικαίρ, *Λόγος και Σύμβολο*, μτφρ.: Μ. Πανταζάρα, Αρμός, Αθήνα, 2002, σ. 28-29.

¹¹ Λαδιά, *Ο Μαύρος Ερμής*, ό.π.

παρόμοια έκταση με τους *Ψαλμούς* και εντίθενται μέσα στο κείμενο με διαφορετική γραμματοσειρά, γεγονός που φανερώνει την πρόθεση της συγγραφέως να τους αποδοθεί ξεχωριστή «φωνή».

Ο αρσενικός αφηγητής βοά γεμάτος πόνο: «θεέ μου γιατί δεν μου αποκρίνεσαι;»¹² κι είναι τόσο κοντά στο: «Ὁ Θεός, ὁ Θεός μου, πρόσχες μοι ἵνα τί ἐγκατέλιπές με;».¹³ Άλλες πάλι στιγμές, στις αφηγήσεις, αναπολεί τις πρώτες εμπειρίες της «δημιουργίας» τότε που: «Πριν αιώνες παίζαμε με τον θεό στο λιβάδι με την αθωότητα των μικρών προβάτων».¹⁴ Όμως η συμπεριφορά του Θεού, Αυτού του Θεού, άλλαξε τόσο αναπάντεχα και ανεξήγητα απέναντί του. Δεν του μιλά, δεν του αποκρίνεται. Θυμίζει άλλοτε έναν Πατέρα που χάθηκε μέσα στην οδύνη του νου ή της διανοητικής νόσου και άλλοτε έναν Πατέρα απολεσθέντα στην πλήξη του, που όμως ο αφηγητής δεν τον εγκαταλείπει στην φθορά.

Η διήγηση ακολουθεί μια θεολογική αντιστροφή, θα λέγαμε, του 22ου *Ψαλμού*: αντί για τον Θεό που ως «Κύριος ποιμαίνει με και οὐδέν με ὑστερήσει»,¹⁵ ο άνθρωπος έχει την φροντίδα του Θεού και δεν Του στερεί τίποτα. Του φέρνει μαλακό ψωμί για τα γερασμένα Του δόντια, Τον ακολουθεί παντού και καλύπτει όλες Του τις ανάγκες. Η συγγραφέας περιγράφει με τρυφερότητα έναν Θεό ευάλωτο και ταυτόχρονα σπλαχνικό, έναν Θεό, που, ενώ τα λησμόνησε όλα, «δεν ξέχασε» να είναι Δημιουργός, να πλάθει ανθρώπους από πηλό, να πλάθει δημιουργήματα που, ακόμη και τα πιο ατελή, τα αγαπά, διατρανώνοντας την ιερότητα της ύπαρξης και την οδό της αγάπης. Το διήγημα ολοκληρώνεται συγκινητικά με τον αφηγητή να ψιθυρίζει στο αντί του Θεού τον στίχο του Ουίλιαμ Μπλέικ: «Κάθε τι που ζη είναι ιερό».¹⁶

Ένα ακόμη θεϊκό δημιούργημα της Ελένης Λαδιά είναι ο «Θεός Ζήτα».¹⁷ «Ζήτα», ένα «τετραγράμματο» όνομα τόσο Βιβλικό ή Ολύμπιο όσο και άγνωστο. Ένας Θεός που ακούει τον Πάρσιφαλ του Βάγκνερ, τον Ιπότη που αναζητά το άγιο δισκοπότηρο και μελαγχολεί στη μοναξιά Του καρφωμένος στον βράχο Του, αλλά και ένας Θεός που θα ακολουθήσει, όπως και ο Σχιζοφρενικός, το πεπρωμένο Του.

¹² Ο.π., σ. 312.

¹³ *Ψαλμ. 21:2.*

¹⁴ Ελένη Λαδιά, «Ο Σχιζοφρενικός θεός», *Ο Μαύρος Ερμής*, ό.π., σ. 311.

¹⁵ *Ψαλμ. 22:1.*

¹⁶ Λαδιά, «Ο Σχιζοφρενικός θεός», ό.π., σ. 321.

¹⁷ Ελένη Λαδιά, «Το περιστατικό του θεού Ζήτα», *Ο Μαύρος Ερμής*, ό.π., σ. 191.

Η Λαδιά ονοματίζει τον Θεό της με μια λέξη που αντηχεί ως σύμβολο. Έτσι, ενώ τον αποκαλεί τοιουτοτρόπως και περιγράφει τα Κοσμογονικά χαρακτηριστικά Του, μας τον αφήνει άγνωστο, υπακούοντας αφενός στο ρήμα του Ιωάννου του Δαμασκηνού: «Τὸ θεῖον ἀκατάληπτον ὄν πάντως καὶ ἀνόνημον ἔσται» και αφετέρου στην σπλαχνική επίγνωση του ιδίου: «Δι' ἄφατον οὖν ἀγαθότητα ἠυδόκησεν ἐκ τῶν καθ' ἡμᾶς ὀνομάζεσθαι, ἵνα μὴ ἀμέτοχοι παντελῶς ὦμεν τῆς αὐτοῦ ἐπιγνώσεως, ἀλλ' ἔχουμεν κἂν ἀμυδρὰν αὐτοῦ ἔννοιαν».¹⁸

Ο Θεός Ζήτα μας εμφανίζεται να είναι απευθείας γεννημένος από τις Νεοπλατωνικές θεωρίες.¹⁹ Άλλοτε κυρίαρχος και άλλοτε έρημος, άλλοτε προσηλωμένος στην ύλη και άλλοτε αρνητής της και βεβαίως όχι μοναδικός δημιουργός αφού: «Του μίλησε ένα παράξενο όν, που πρώτη φορά έβλεπε ο θεός Ζήτα. Αμέσως σκέφτηκε ότι θα δημιουργήθηκε στην εποχή όπου αυτό βρισκόταν σε λήθαργο».²⁰

Ο «Ζήτα» περνά εύκολα από την «πραγματικότητα», την οποία βιώνει, στην αντανάκλασή της. «Ζη» σαν να είναι ο Κόσμος δημιούργημα ενός Άλλου με τον οποίον κάποτε ταυτιζόταν. «Τα πρωινά (πια) έφερναν την ίδια ανία. Όλα είχαν μια σειρά και η εποπτεία του περιίτευε».²¹ «Μόνος, μέσα σε έναν κόσμο άδειο, χορτασμένος από δημιουργία και τέχνη, αλάβωτος από εμπειρίες και πάθη, αλαζονικός και κουρασμένος από την εξαντλητική ομοιομορφία, ο θεός Ζήτα δεν ξανάφυγε από τον βράχο του».²² Ποιός είναι αυτός ο Θεός;

«Ένα σούρουπο ξύπνησε από μια σιγανή κλαψιάρικη φωνή»,²³ «έχουμε ανάγκη να σε λατρέψουμε»²⁴ είπαν τα παράξενα όντα που δεν γνώριζε, και αυτή τους η ανάγκη εξαφάνισε την μοναξιά Του. Ο απόλυτος ανθρωπομορφισμός είναι χαρακτηριστικό και αυτού του δημιουργήματος της συγγραφέως. Αλλά και η αντιστροφή των θεολογικών τύπων. Δεν έχουμε πια έναν Θεό ο οποίος δεν υπόκειται σε καμία ανάγκη,²⁵ αλλά έναν Θεό που ζωοποιείται από την λατρεία που του

¹⁸ Ιωάννης Δαμασκηνός, *Έκδοσις Ακριβής της Ορθόδοξου Πίστεως*, ΡG, 94, IB, 845B.

¹⁹ Χρήστος Τερέζης, «Κοσμολογικά ζητήματα στη Νεοπλατωνική Φιλοσοφία και στην Ορθόδοξη Θεολογία», στο: Α. Μαράκα., *Η Ορθοδοξία ως Κληρονομία. Τόμ. Γ' Θεολογία και Φιλοσοφία στην Εποχή των Πατέρων*, ΕΑΠ, Πάτρα, 2008, σ. 128-133.

²⁰ Λαδιά, «Το περιστατικό του θεού Ζήτα», ό.π., σ. 194.

²¹ Ό.π. σ. 193.

²² Ό.π.

²³ Ό.π., σ. 194.

²⁴ Ό.π..

²⁵ «Τὸ ἀνευδεές» της θείας φύσεως που αναφέρει ο Ιωάννης Δαμασκηνός, ό.π., ΙΔ, 860.

δείχνουν τα «μικρά φοβισμένα όντα»,²⁶ ανταποκρινόμενος, ως ένας Γιαχβέ της Εξόδου, στον θρήνο τους.²⁷

Είναι άραγε αυτό μια κριτική στην ανθρώπινη θρησκευτικότητα, μια διαπίστωση για το μάταιο της ειδωλοποίησης ανθρώπινων προσώπων ή είναι αποτέλεσμα της θλίψης με την οποία περιβάλλει τα όντα η συγγραφέας; Ο «Ζήτα» είναι «όντως Θεός» ή είναι ένα σύμβολο με το οποίο ταυτίζεται ο θρυμματισμένος και ειδωλοποιημένος άνθρωπος, είναι ο «Ζήτα» ή ο «Ζήτω»;

Η αφήγηση είναι τριτοπρόσωπη και το κείμενο παρουσιάζεται σαν σε αποσπάσματα ημερολογίου, αφήνοντας βαθύτατη την αίσθηση, ότι ο χρόνος διαστέλλεται σε ένα απείρως αιώνιο και ακατάληπτο διάστημα. Η λέξη «περιστατικό», η οποία συνήθως χρησιμοποιείται για να δηλωθεί η μικρή διάρκεια ενός γεγονότος, είναι στην πραγματικότητα η τραγική συνάντηση του Θεού Ζήτα με την φθορά και τον θάνατο. Εδώ πιθανόν —για την συγγραφέα— θέλει να δηλωθεί κάτι περισσότερο από ένα απλό περιστατικό: είναι μια συνάντηση του Θεού Ζήτα με την αλήθεια.

Αναίτια ή επειδή αυτή είναι η μοίρα των «παράξενων όντων», ο «Θεός Ζήτα» βιώνει τον θάνατο των πλασμάτων με τα οποία τον συνδέει παράφορο πάθος. Ζη τον τρόμο και το πένθος της φύσης ενώπιον του θανάτου. Το Σύμπαν πενθεί και βουλιάζει στην σήψη και Εκείνος πονά τραγικά, αρνείται σχεδόν το γεγονός. «Πίστευε στα βάθη της καρδιάς του πως η σχέση του με τα μικρά φοβισμένα όντα τους χάριζε ένα είδος αθανασίας».²⁸

Θεία αγωνία και τραγικότητα, παρόμοια ίσως με τον πόνο της Δήμητρας στην αναζήτηση της απαχθείσας Κόρης²⁹ ή και με τον θάνατο του ίδιου του Ιησού.³⁰ Όλη η δημιουργία συμμετέχει στο πένθος, «Η θάλασσα σφάδαζε από τους κυκλώνες»³¹ και

²⁶ Λαδιά, «Το περιστατικό του θεού Ζήτα», ό.π., σ. 195.

²⁷ Εξ. 3:7: «ιδὼν εἶδον τὴν κάκωσιν τοῦ λαοῦ μου τοῦ ἐν Αἰγύπτῳ καὶ τῆς κραυγῆς αὐτῶν ἀκίκοα ἀπὸ τῶν ἐργοδιωκτῶν· οἶδα γὰρ τὴν ὀδύνην αὐτῶν».

²⁸ Λαδιά, «Το περιστατικό του θεού Ζήτα», ό.π., σ. 196.

²⁹ *Ομηρικοί Ύμνοι*, «Στη Δήμητρα», Κείμενα μετάφραση, σχόλια Δ. Π. Παπαδίτσας και Ελένη Λαδιά, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα, 2001, σ. 29, στιχ. 305: «Τότε ἄγῳνη και ὀλέθρια χρονιά στην πολυθρεφτρα γη για τους ανθρώπους ἔκαμε, κι οὔτε το ἔδαφος φύτρωνε σπόρο· γιατί η Δήμητρα η ευστέφανη τον ἔκρυβε».

³⁰ *Μάρκ. 15:33*: «Γενομένης δὲ ὥρας ἕκτης σκότος ἐγένετο ἐφ' ὅλην τὴν γῆν ἕως ὥρας ἐνάτης» και *Στιχηρό Ἰδιόμेलο των Αἰώνων της Μεγάλης Παρασκευῆς*: «Πᾶσα ἡ Κτίσις, ἡλιοῦτο φόβῳ, θεωροῦσά σε, ἐν σταυρῷ κρεμᾶμενον Χριστέ. Ὁ ἥλιος ἔσκοτιζετο, καὶ γῆς τὰ θεμέλια συνεταράττετο, τὰ πάντα συνέπασχον, τῷ τὰ πάντα κτίσαντι, ὁ ἔκουσίως δι' ἡμᾶς ὑπομείνας».

³¹ Λαδιά, «Το περιστατικό του θεού Ζήτα», ό.π., σ. 197.

«η φθορά κάλπαζε σαν αφηνιασμένος ίππος»,³² επιτείνοντας τον πανικό του Ζήτα. Θέλει να αυτοκτονήσει. Τα μικρά όντα «λένε πως δεν τον λατρεύουν πια».³³

Από την τραγικότητα Τον σώζει ένα παράξενο ιδίωμα: ξεχνά. Η τόσο «παράξενη» ανθρώπινη αντίδραση απέναντι στον θάνατο, η λήθη —διότι βεβαίως ο πόνος του θανάτου κρατά όσο και η μνήμη του— μεταβάλλει τον Θεό Ζήτα σε ένα πλάσμα γεμάτο από «μια θέληση γιγαντωμένη που κρυβόταν κάτω από τις διαψεύσεις και τις φθορές, η θέλησή του να ζήσει, όσο και οι σκοτεινοί αιώνες»,³⁴ έτοιμος να δεχθεί «όσα περιστατικά θα του πρόσφερε το βαθύ και ατέρμονο πεπρωμένο του...».³⁵

Δ. Ο Άνθρωπος στο έργο της Ελένης Λαδιά

Ο άνθρωπος στο έργο της Ελένης Λαδιά «μετέχει των Θείων ενεργειών»,³⁶ άλλοτε ζώντας Θεοφάνειες, που του επιφυλάσσει η φαντασία της συγγραφέως και άλλοτε αντιλαμβανόμενος τον κόσμο ως Δημιουργία, γεγονός που τον καθιστά συμμετοχο μιας ιερής πραγματικότητας. Στην προσπάθειά του να διαμορφώσει την προσωπική του ταυτότητα και την θεώρησή του για τον κόσμο, άλλοτε αισθάνεται δημιούργημα του Θεού που Τον αναζητεί και άλλοτε Τον αρνείται και μάχεται μαζί Του, σε μια απέλπιδα πολλές φορές επιθυμία να κατακτήσει την ελευθερία του. Η αναζήτησή του είναι κοπιώδης και σκληρή, οδυνηρή και αγωνιώδης· όσο για τις μάχες του, διαγράφονται απερίγραπτα σκληρές και εξίσου οδυνηρές και αβάστακτες.

Η γαλήνη, τις σπάνιες φορές που έρχεται στα γραπτά της Λαδιά, σχετίζεται με το καλό, με τον γλυκό Ιησού, στο πρόσωπο του οποίου υποστασιάζεται η Αγάπη και, βεβαίως, με την αρχαιοελληνική έννοια της αρετής, την αριστοτελική και Πατερική «μεσότητα». «Έτσι ενώ τα πάθη και οι πράξεις βρίσκονται άλλοτε “εντεύθεν” του πρέποντος και άλλοτε “εκείθεν”, η αρετή συναντά και υιοθετεί το ορθό μέτρο».³⁷

---

³² Ο.π., σ. 196.

³³ Ο.π.

³⁴ Ο.π., σ. 199.

³⁵ Ο.π.

³⁶ Νίκος Μασσούκας, *Δογματική και συμβολική θεολογία*, τ. Β', Π. Πουρναράς, Θεσσαλονίκη, 1996, σ. 161, 165.

³⁷ Απόστολος Νικολαΐδης, *Άκρα και μεσότητες, από την Αριστοτελική στην πατερική μεσότητα*, Γρηγόρης, Αθήνα, 2003, σ. 11.

Η αναζήτηση του Θεού, όπως και η αμφισβήτησή Του, έχουν μονίμως σχέση με την ίδια την Αλήθεια. Τίποτε δεν φαίνεται σημαντικότερο στο έργο της Ελένης Λαδιά παρά να αποτυπωθεί αυτή η διανοητική πορεία, η οποία «ζωγραφίζεται» με το φως της βεβαιότητας ή με το σκοτάδι της αμφιβολίας. Όσο σκληρός και οδυνηρός να είναι αυτός ο δρόμος, είναι προσπάθεια κοινωνίας και επικοινωνίας. Αδιαφορία δεν υπάρχει. Το Ον παραμένει «αεί ζητούμενον και αεί απορούμενον».³⁸ Αγωνία, μάχη και αναζήτηση, φαίνεται να απηχούν τόσο τον εσωτερικό κόσμο της συγγραφέως, όσο και των ηρώων της, αντανακλώντας την συγγραφική διαίσθηση και την ενσυναίσθηση με τις οποίες είναι προικισμένη και μέσω αυτών, κυρίως, μετέχει της πραγματικότητας.

Η εξομολόγηση του Αργύρη-Συμεών, στο μυθιστόρημα *Η Χάρης*,³⁹ αποτελεί μια εξαιρετική ψυχογραφία του «δυναδικού ανθρώπου»,⁴⁰ ενός πλάσματος που επιθυμεί φλογερά να πιστέψει, αλλά δεν το κατορθώνει. Ο ήρωας, πτυχιούχος της Φιλοσοφικής, παρότι αγνωστικιστής, σπουδάζει Θεολογία σε ώριμη ηλικία αναγνωρίζοντας στα Ορθόδοξα δόγματα «το πιο πνευματικό οικοδόμημα της θρησκευουσας συλλογικής ψυχής».⁴¹

Ο ήρωας παραδίδεται από τη συγγραφέα, εξαντλημένος, «κατακερματισμένο άθυρμα», στην ανυπαρξία. Αναρωτιέται αν είναι απλώς ο διχασμένος ή καλύτερα ο δυναδικός άνθρωπος που φανερώνουν τα δύο ονόματά του Αργύρη-Συμεών ή αν είναι ένα τίποτα που ταυτίζεται με την παύλα ανάμεσα τους. «Κάτι το μεταβατικό, το ακόμη ασχημάτιστο, αφού δεν αναγνώριζα μεν την λογική (δεχόμουν την ανεπάρκειά της), αλλά δεν μπορούσα να προσχωρήσω και στο υπέρλογο;»⁴² Η περιγραφή της Ελένης Λαδιά βρίσκεται σε συμφωνία με τις δογματικές διδασκαλίες για την γνώση περί Θεού που εκφράζει ο Ιωάννης Δαμασκηνός, μιλώντας για το «ακατάληπτον» του θείου.⁴³ Ως θεολόγος η ίδια η συγγραφέας, φαίνεται να γνωρίζει πολύ καλά τα ανθρώπινα και διανοητικά όρια της γνώσεως του Θεού και τα αποτυπώνει σε ολόκληρο το έργο της.

³⁸ Αριστοτέλης, *Τα μετά τα Φυσικά*, τ. Β', μτφρ.: Ν. Κυργιόπουλος, Γεωργιάδης, Αθήνα, 2006, σ. 30, στίχ. 1028b.

³⁹ Ελένη Λαδιά, *Η Χάρης*, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα, 2009, σ. 48-53.

⁴⁰ Ο.π., σ. 49.

⁴¹ Ο.π.

⁴² Ο.π., σ. 53.

⁴³ Ιωάννης Δαμασκηνός, ό.π.

Αξίζει να αναφέρουμε εδώ ένα παράδειγμα από το διήγημα «Το άγιο περιστέρι». Το κεντρικό πρόσωπο εισέρχεται στην αφήγηση χωρίς άρθρο που να το ορίζει, σαν η συγγραφέας να απαντά σε μία αιφνιδιαστική ερώτηση: «Ποιος είναι και πώς ονομάζεται ο ήρωάς σου»; Αντιγράφουμε ακριβώς τις πρώτες της φράσεις: «Αριστοκλής ο Πνευματοφόρος κοιμήθηκε εντός της χαράδρας ύπνον βαθύ όμοιον με θάνατο. Τότε είδε όναρ ή όραμα ή απλώς φαντασίωση».⁴⁴ Ακόμη ορθότερα θα μπορούσαμε να υποθέσουμε ότι η Λαδιά θέλει να υπογραμμίσει την ιερότητα του αφηγήματός της, όπως ακριβώς εισέρχεται χωρίς άρθρο, για παράδειγμα, στην *Προς Ρωμαίους* επιστολή, ο Παύλος: «Παῦλος, δούλος Ἰησοῦ Χριστοῦ, κλητὸς ἀπόστολος, ἀφορισμένος εἰς εὐαγγέλιον Θεοῦ».⁴⁵

Ο ήρωας κοιμάται «αιώνες τώρα»⁴⁶ υπό την προστασία ενός τεράστιου κατάλευκου περιστεριού που τον σκεπάζει με τις φτερούγες του και τον θρέφει. Ποιος όμως είναι ο Αριστοκλής; Από την ετυμολογία αρχικά του ονόματος, είναι ο έχων άριστη δόξα, από τις λέξεις άριστος και κλέος και βεβαίως αυτό θα μπορούσε να μας είναι αρκετό, αν Αριστοκλής δεν ονομαζόταν, πριν αποκτήσει το υποκοριστικό του λόγω της διάπλασης του σώματός του, και ο Πλάτων.⁴⁷ Ήθελε άραγε η συγγραφέας, δίνοντας αυτό το όνομα στον ήρωά της, να σημάνει μια συγγένεια και μια συνέχεια της ανθρώπινης διάνοιας η οποία έρχεται από τα βάθη του χρόνου ή απλώς το ασυνείδητό της «έκανε πολύ καλά την δουλειά του», τροφοδοτώντας με προϋπάρχουσες γνώσεις την έμπνευσή της; Πάντως το όνομα ταιριάζει άριστα σε αυτό το λογοτεχνικό δημιούργημα που φέρει εντός του αιώνες ανθρώπινης σκέψης. Γιατί αυτό είναι ο Αριστοκλής: η αιώνια ανθρώπινη διάνοια που ζητά και αναζητά να κατανοήσει την Αλήθεια.

Η σύνδεση του διηγήματος με το χωρίο του *Κατά Μάρκον Ευαγγελίου*,⁴⁸ που το επιγράφει, έρχεται να προκαταλάβει τον αναγνώστη, υπενθυμίζοντας την θέση του Αγίου Πνεύματος στην Εκκλησία και τις αιρετικές διδασκαλίες που διατυπώθηκαν περί Αυτού, οι οποίες ενέχουν θέση ασυγχώρητης αμαρτίας.⁴⁹ Ολοκληρώνοντας την

⁴⁴ Ελένη Λαδιά, «Το άγιο περιστέρι», *Το άγιο περιστέρι και ο Κορυδαλλός οδύνης*, Αρμός, Αθήνα, 2017, σ. 13.

⁴⁵ *Ρωμ. 1:1*.

⁴⁶ Ελένη Λαδιά, «Το άγιο περιστέρι», ό.π.

⁴⁷ Διογένης Λαέρτιος, *Βίοι Φιλοσόφων*, τ. Β', Γεωργιάδης, Αθήνα, 2009, σ. 59.

⁴⁸ Ελένη Λαδιά, «Το άγιο περιστέρι», ό.π.

⁴⁹ *Μαρκ. 3:28-30*: «ἀμὴν λέγω ὑμῖν ὅτι πάντα ἀφεθήσεται τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων, τὰ ἀμαρτήματα καὶ αἱ βλασφημίαι ὅσα ἐὰν βλασφημήσωσιν ὡς δ' ἂν βλασφημήσῃ εἰς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον οὐκ ἔχει

ανάγνωση ίσως να αναρωτηθούμε αν το καινοδιαθηκικό αυτό χωρίο τοποθετήθηκε εκεί για να λειτουργήσει ως φράγμα στην ερμηνευτική μανία του ήρωα ή μήπως το χωρίο αποτελεί μια αναγκαία διαβεβαίωση ότι ο αφηγητής βαδίζει στο φως της ορθόδοξης σκέψης γνωρίζοντας τον θανατηφόρο κίνδυνο της αιρέσεως;

Η Ελένη Λαδιά αποπειράται εδώ μια φιλοσοφική, αλλά και θεολογική σύνδεση της Γνώσης με την Αλήθεια, οι οποίες αποκαλύπτονται στον άνθρωπο συν τω χρόνω. Ο ήρώας της που «μέσα στους αιώνες συνταύτιζε»⁵⁰ το Άγιο Πνεύμα με τον ανθρώπινο εγκέφαλο, θυμίζει τον *Τίμαιο* του Πλάτωνος, όπου στον εγκέφαλο τοποθετεί τη Θεία πλευρά του ανθρώπου, την αθάνατη ψυχή του, μια υψηλή συνείδηση εμπνευσμένη και προστατευμένη από τα κατώτερα μέρη της ανθρώπινης ύπαρξης, μια *Ακρόπολη*,⁵¹ όπως πολύ χαρακτηριστικά ονομάζει το κεφάλι ο Φιλόσοφος.⁵²

Η Ελένη Λαδιά, είτε ως φιλοσοφικός, είτε ως θεολογικός, μα κυρίως ως λογοτεχνικός νους, ζυμωμένος με την έμπνευση, έχει πλήρη συνείδηση της ανθρώπινης άγνοιας, είτε αυτή αφορά στην γνώση του θείου, είτε της αλήθειας, είτε ακόμη και απλών καθημερινών πραγμάτων ανάμεσα στα οποία καλείται κανείς να διαλέξει μη γνωρίζοντας το αποτέλεσμα των επιλογών του. Έτσι, με την υπόμνηση της πορείας προς Εμμαούς,⁵³ μας αφήνει παρακαταθήκη μία εμβληματική φράση που αποτυπώνει πικρά την ανθρώπινη άγνοια: «κάθε οδός απόφασης είναι ένας συμβολικός δρόμος προς Εμμαούς, δίπλα σου πάντα περπατά η αλήθεια και δεν την βλέπεις».⁵⁴

Ε. Επιλεγόμενα

Ο αναγνώστης που θα πατήσει στα χνάρια της σκέψης της Ελένης Λαδιά, θα πορευθεί γοητευμένος. Τόσο η αναζήτηση του θείου, όσο και προσπάθεια γνωριμίας με το μυστήριο του ανθρώπου διαποτίζουν την πεζογραφία της Ελένης Λαδιά. Ωστόσο, ούτε μόνον το θείο, ούτε μόνον το ανθρώπινο μπορούν να χωρέσουν την

ἄφεςιν εἰς τὸν αἰῶνα, ἀλλὰ ἔνοχός ἐστιν αἰωνίου ἁμαρτήματος ὅτι ἔλεγον, πνεῦμα ἀκάθαρτον ἔχει».

⁵⁰ Ο.π., σ. 15.

⁵¹ Πλάτων, *Τίμαιος*, μτφρ.: Β. Κάλφας, Πόλις, Αθήνα, 1995, σ. 179.

⁵² Ο.π., σ. 178 - 179.

⁵³ *Λουκ.* 24: 13-35.

⁵⁴ Ελένη Λαδιά, *Η Χάρις*, ό.π., σ. 51.

έμπνευσή της και φυσικά δεν θα αρκούσε αυτό το μελέτημα για να παρουσιάσει το πολυφίλητο της έργο της.

Θα ήταν όμως, θεωρώ, παράλειψή μου, ολοκληρώνοντας, να μην συμπεριλάβω μία, έστω και μικρή, αναφορά για τις σχέσεις της συγγραφέως με την Κύπρο. Για την Ελένη Λαδιά Κύπρος, σημαίνει δίκιο, σημαίνει πατρίδα. Βαθιά φιλία την συνέδεσε με τους ανθρώπους του αγώνα και το Νησί, ορίζοντας έτσι και την προσωπική «χαραγματιά», την λαβωματιά, που συντηρεί στην ψυχή και στα γραπτά της, ήδη από την *Αποσπασματική σχέση*,⁵⁵ ως και την πρόσφατη νουβέλα την *Αρχή*,⁵⁶ του 2021. Τίποτε άλλο δεν έβαλε πάνω από αυτήν στην ζωή της, όχι χωρίς κόστος.

Δεν γίνεται αλλιώς, κάθε συγγραφέας δονείται (ή πρέπει) από τα προτάγματα του καιρού του. Δεν μένει κλεισμένος σε μία πραγματικότητα θεωρητική που δεν την αγγίζει το παρόν. Αφήνουμε λοιπόν την Ελένη Λαδιά να μας πάρει από το χέρι και να βρεθούμε στην Κύπρο με τον Ανδρέα και την Ευρυδίκη, ήρωες της νουβέλας της, παραθέτοντας ένα μικρό απόσπασμα των σκέψεων τους για την «χρυσή σαν τα πορτοκάλια της» αγαπημένη τους πολιτεία ...

Το θέμα εκείνου του καιρού ήταν η τύχη της χρυσής σαν τα πορτοκάλια της πόλης. Είχε εκκενωθεί και το ζήτημα παρέμενε ανοικτό: θα ζωντάνευε με τους όποιους κατοίκους ή θα παρέμενε εσαεί νεκρή πόλη; [...] Η πιο χαρίεσσα πόλη, η πιο εύχυμη, η πορτοκαλένια μας, η πόλη των πορτοκαλιών, που στην εορτή του χρυσού φρούτου άφθονος έρρεε ο χυμός του, στέγνωσε και απογυμνώθηκε. Από την καφετερία μιας κοντινής πολίχνης, όπου υπάρχουν κιάλια, βλέπει κανείς την πόλη των φαντασμάτων! Πολλές φορές διαλέγαμε με την Ευρυδίκη το συγκεκριμένο μαγαζί, για να πιούμε δήθεν καφέ, ενώ στην πραγματικότητα βλέπαμε ξανά και ξανά την αγαπημένη πόλη. Βλέπαμε περίλυποι την πατρίδα από την πατρίδα.

Δεν φτιάχνουν μόνον οι άνθρωποι τις πόλεις αλλά συμβαίνει και το αντίθετο. Έτσι αυτή η ερειπωμένη πόλη μετέβαλε και τους παλαιούς κατοίκους της σε ερείπια γεμάτα μνήμη και αναμνήσεις.⁵⁷

---

⁵⁵ Ελένη Λαδιά, *Αποσπασματική σχέση*, Ιωλκός, Αθήνα, 1974.

⁵⁶ Ελένη Λαδιά, *Αρχή, Δύο νουβέλες με διαφορετική θεματολογία και κοινό τίτλο*, Αρμός, Αθήνα, 2021.

⁵⁷ Ο.π., σ. 50-52.